

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Bitlis Şehri Yer Adları

Bitlis City Place Names According to Evliya Çelebi's Seyahatnâme

Adnan ALKAN

Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Siirt,
Türkiye

Department of Geography, Siirt
University, Faculty of Arts and
Sciences, Siirt, Turkey

ÖZ

Bu çalışmada, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme* adlı eserinde geçen Bitlis şehri ile ilgili yer adları ele alınmış ve coğrafi bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. XVII. yüzyılda yazılmış olan *Seyahatnâme* kültür, tarih ve coğrafya açısından önemli bir eserdir. XVII. yüzyılda Bitlis şehri ile ilgili doyurucu bilgiler veren *Seyahatnâme*, kültürel ve tarihi coğrafya araştırmaları için zengin bir kaynaktır. Çalışmada, Bitlis şehrindeki yer adlarının XVII. yüzyıl ile günümüzdeki yapısı irdelenmiş, adlandırmada etkili olan unsurlar ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, Bitlis şehrindeki yer adlarını inceleyerek yakın geçmişten günümüze yörenin tarihi ve kültürel coğrafyasına ait bazı izleri ortaya çıkarmaktır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre *Seyahatnâme*'de geçen yer adlarının bir kısmının günümüzde kullanılmadığı, bazı yer adlarının değişime uğradığı, bazılarının ise olduğu gibi kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ilgili eserde yer adlarının isimlendirilmesinde dini öğeler ile kişi, soy, aşiret isimlerinin adlandırmada etkili olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak *Seyahatnâme*'nin toponimik açıdan zengin bir kaynak olduğu ve Bitlis şehrinin tarihi ve kültürel coğrafyasına ışık tuttuğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, Evliya Çelebi, Coğrafya, Yer Adları, *Seyahatnâme*

ABSTRACT

In this study, place names related to the city of Bitlis mentioned in Evliya Çelebi's book *Seyahatnâme* were handled and evaluated from a geographical point of view. *Seyahatnâme* was written in the seventeenth century and is an important work in terms of culture, history and geography. *Seyahatnâme*, a rich source for cultural and historical geography research, XVII. century gives satisfactory information about the city of Bitlis. In the study, the seventeenth century and the present structure of the place names in the city of Bitlis were examined, and the factors that were effective in naming were discussed. The main purpose of the study is to examine the place names in the city of Bitlis and to reveal some traces of the historical and cultural geography of the region from the recent past to the present. According to the findings obtained in the study, it is understood that some of the place names in the *Seyahatnâme* are not used today, some names have changed, and some are used as they are. In addition, it has been determined that religious elements and person, lineage and tribe names are effective in naming place names in *Seyahatnâme*. As a result, it is understood that *Seyahatnâme* is a toponomically rich source and sheds light on the historical and cultural geography the city of Bitlis.

Keywords: Bitlis, Evliya Çelebi, Geography, Place Names, *Seyahatnâme*

Giriş

Yer adları üzerine yapılan çalışmalar, dilbilimin özel isimleri inceleyen bir kolu olan onomastik ve onun bir alt dalı olan toponimi (yer adları bilimi) tarafından yürütülmektedir (Acar, 2012, s. 447). Bir yerin coğrafi, tarihi, kültürel yapısını ve genel karakterini tanıma ve tanıtmada yer adları büyük bir rol oynar (Alagöz, 1984, s. 11). Toplumların üzerinde yaşadığı mekânın tarihi geçmişi ve coğrafi özellikleri hakkında önemli ipuçları taşıyan yer adları, insanlığa ve uygarlığa dair derin izler yansıtırlar (Fuchs, 2015, s. 11; Tucci ve ark., 2011, s. 370; Tunçel, 2000, s. 23; Uygur, 1967, s. 502). Yer adları, toplumların coğrafi mekânla bütünleşmesinin önemli göstergelerinden olup bir coğrafyanın vatan haline gelmesinde ilk ve en önemli aşamayı oluşturur (Akar, 2006, s. 51; Erinc, 1989, s. 9; Helleland, 2012, s. 98; Kayserili, 2015, s. 654). Toplumlar, üzerinde yaşadıkları ve hâkimiyet kurdukları sahalardaki yerleşmelere isim verirken yerleşmenin bulunduğu mekânın fiziki özelliklerinin yanı sıra beşerî ve iktisadi özelliklerini de dikkate almakta ve o yerleşmeye kendi dil, kültür, örf ve adetlerine en uygun isimleri vermektedir (Deniz & Ersöz, 2020, s. 528; Öz, 2007, s. 21-22). İnsanoğlu içinde bulunduğu coğrafyanın kendisine sunduğu imkânlar ölçüsünde yaşamını şekillendirmiş, beşerî hayatı içerisinde duygu ve düşüncelerini etrafına yansıtarak çeşitli adlandırmalar yapmıştır. Bu adlandırmaların niçin yapıldığı zaman içerisinde araştırmacıların dikkatini çekmiş ve böylece adbilimi ortaya çıkmıştır (İbret & Topal, 2020, s. 42). Adbilimin bir alt kolu olarak gelişmeye başlayan yer adları bilimi, yalnızca dilbilimin konusu olarak kalmamış, aynı zamanda tarih, coğrafya, sosyoloji, etnografya, antropoloji gibi farklı bilim dallarının da ilgilendikleri bir alan olarak dikkati çekmiştir (Aliağaoğlu & Uğur 2018, s. 3; Kayserili, 2015, s. 654; Yılmaz, 2019, s. 1444). Birçok bilimin araştırma sahasına giren toponimi, özellikle dilbilimciler, tarihi coğrafya, bölge ve şehir tarihleri üzerinde çalışan tarihçi ve coğrafyacılar için büyük öneme sahiptir (Kütükoğlu, 2012, s. 147).

Geliş Tarihi/Received: 08.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 24.11.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Adnan ALKAN
E-posta: ad_alkan@hotmail.com

Atf: Alkan, A. (2022). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Bitlis Şehri Yer Adları. *Journal of Literature and Humanities*, 68, 58-66.

Cite this article: Alkan, A. (2022). Bitlis City Place Names According to Evliya Çelebi's *Seyahatnâme*. *Journal of Literature and Humanities*, 68, 58-66.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Kültürel açıdan dünyanın en zengin bölgelerinden biri olan Anadolu, çok sayıda dine, etnik yapıya ve medeniyete beşiklik yapmıştır. Kuşkusuz bu durum, yer adları açısından da son derece çeşitli ve zengin dil malzemesinin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Türklerin Anadolu'ya iskânıyla birlikte yerleşimlere Türkçe adların verilmesi bu çeşitliliği arttırmış, ayrıca yabancı adlarda büyük ölçüde yerleş-tirmeler olmuştur (Güner & Ertürk, 2004, s. 40; Naci, 2010, s. 2). Türkler yeni aldıkları topraklara yerleştikleri zaman, buradaki coğrafyayı çeşitli özelliklerine göre adlandırdıkları gibi anayurtlarından tanıdıkları yer adlarıyla da anmak istemişlerdir. Böylece, Anadolu ve Rumeli topraklarında Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve başka Türk ülkelerindeki yer adları artmaya başlamıştır (Gülensoy, 1998, s. 41).

Öte yandan yer adları varoluş gereği geçmiş dönemlere ait adlar olduklarından bunların tespitinde ve anlamlandırılmasında tarihi metinler büyük bir öneme sahiptir. Bu bakımdan Anadolu'da Bizans ve Osmanlı metinleri, yer adları açısından çok zengin malzemeler barındırmaktadır (Akar, 2012, s. 16). Anadolu'daki yer adları çalışmalarında bu metinlerin incelenmesi ve analiz edilmesi, büyük bir önem taşımaktadır. Günümüzde birçok yer ve yerleşme adının Osmanlı ve Bizans dönemlerine dayandığı dikkate alındığında, bu dönemlerdeki metinler üzerinde yapılan çalışmalar yer adbilimi açısından oldukça kıymetlidir. Bu konuda özellikle coğrafi bakış açısını yansıtan ve arşiv vesikaları kullanılarak daha önceki dönemlere ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların başında Gümüşçü (2002) tarafından XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler isimli çalışma gelmektedir. Osmanlı arşiv belgeleri ve bunlara dayalı çalışmalar taranarak yapılan bu çalışma, Anadolu'da XVI. yüzyılda adını 24 Oğuz boyundan alan yerleşme isimlerini ele alan oldukça önemli bir çalışmadır. Yiğit ve Salan'ın (2013) XVI. Yüzyıl Çerkeş Kazası Köylerinin Lokalizasyonu ve Toponimik Analizi adlı çalışması, tahrir defterleri ve topografya haritalarından yararlanılarak XVI. yüzyılda Çerkeş Kazası'nda yer alan köylerin toponimik analizini konu edinmiştir. Bu çalışma da birincil kaynakların kullanıldığı oldukça önemli bir eserdir. Yiğit'in (2017) XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Yerleşmeler isimli bir diğer çalışmasında da XVI. yüzyıl Türkiye'sinde ahi adlı yerleşmelerin coğrafi dağılışı ele alınmıştır. Tahrir defterlerinin kaynak olarak kullanıldığı bu çalışmada ahilik toponimik bakış açısı ile ele alınarak değerlendirilmiştir. Gümüşçü ve Yiğit'in (2020) Toponimiye Mührünü Vuran Selçuklular: 1/200.000 Ölçekli Türkiye Topografya Haritalarındaki Han ve Kervansaray Adlı/Ekli Yer ve Yerleşme İsimleri Üzerinden Bir Değerlendirme adlı çalışma, Türkiye'de yakın zamanda Tarihi Coğrafya ve Toponimi ile ilgili yapılan en önemli çalışmalardan biridir. Bugünkü Türkiye sınırları içerisinde kalan Selçuklu dönemi han ve kervansaray adlı/ekli yerleşme adları 1/200 000 ölçekli topografya haritalarında belirlenerek tarihi ulaşım coğrafyası açısından değerlendirilmiştir.

Kuşkusuz Anadolu'da yer adları çalışmalarında başvurulan önemli metinlerin başında seyahatnameler gelmektedir. Gezinlerin gezip gördüğü yerleri anlattığı eserler olarak seyahatnameler, bilhassa tarih ve sosyoloji araştırmaları için paha biçilmez eserlerdir. Seyahat edilen yerlerin tarihi, sanatsal, sosyo-kültürel, ekonomik, dini, ilmi, fikri, mimari ve siyasi yönleriyle ilgili çok önemli bilgiler veren seyahatnameler, tarihin ve toplumsal hayatın çoğu kimse için gizli kalan yönlerini açığa çıkarmaları bakımından kıymetli hazineler değerinde kaynaklardır (Okumuş, 2019, s. 391). Anadolu'nun 17. yüzyıldaki tarihi, kültürel, coğrafi, siyasi ve folklorik yapısı hakkında çok önemli bilgiler veren Evliya Çelebi ve 10 ciltlik eseri *Seyahatnâme* de söz konusu hazinelerden olup bir başyapıt niteliğindedir.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinin zengin içeriği arasında yer adları da önemli bir yer oluşturmaktadır. Bu çalışmada *Seyahatnâme*'de geçen Bitlis şehri yer adları ele alınmıştır. Evliya Çelebi'nin 10 ciltlik eserinde en fazla bahsettiği şehirlere biri olan Bitlis, 17. yüzyılda çok zengin bir kültürel yapıya sahipti. *Seyahatnâme*'de geçen yer adları söz konusu zenginliği açıkça ortaya koymaktadır.

Evliya Çelebi ve Seyahatnâme

Osmanlı Devleti'nin en önemli ve en hassas dönemlerinden 17. yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi, 10 Muharrem 1020 (25 Mart 1611) tarihinde İstanbul'da doğmuştur (Köhler, 1989, s. 7; Okumuş, 2008, s. 188). Evliya Çelebi'nin babası, Saray-ı Âmire kuyumcubası Derviş Mehmet Zilli Efendi olup aslen Kütahyalı olduğu tahmin edilmektedir. Annesi Abaza cariyelerindendir ve Osmanlı sarayında Derviş Mehmet Ağa ile evlendirilmiştir. Evliya Çelebi, ana tarafından Melek Ahmet Paşa, Defterdarzâde Mehmet ve İbşir Mustafa Paşa gibi Osmanlı paşaları ile akrabadır. Ancak Melek Ahmet Paşa, diğerlerine göre Evliya Çelebi'ye çok daha yakın olup annesinin yeğeni veya teyzesadesidir (Öz, 2007, s. 11). Evliya Çelebi, sıbyan mektebinde okuduktan sonra Şeyhülislam Hamid Efendi, Ahfeş Efendi ve Sadizade gibi hocalardan öğrenim görmüş, ayrıca Evliya Efendi'den Kuran dersi almış ve hafız olmuştur (Dağlı, 1994, s. 18; Köhler, 1989, s. 8). İyi bir eğitim gördüğü anlaşılan Evliya Çelebi, babasından hüsnü hat, hakkaklık vb. sanatları öğrenmiş, küçük yaşlarda babasının anlattığı hikâyelerden etkilenerek seyahat etmeye heves etmiştir. Ünlü gezgin, seyahatlerinin sebebini 1630 yılında gördüğü bir rüya ile ilişkilendirmiştir. Buna göre, Evliya Çelebi bir gece rüyasında Hz. Muhammed'i görmüş ve onu görmüş olmanın verdiği heyecanla "Şefaata ya *Resulallah*" yerine "*Seyahat ya Resulallah*" demiştir. Fakat Hz. Muhammed onu hem şefaate hem de seyahatle tebşir etmiştir. Daha sonra Evliya Çelebi gördüğü rüyayı Kasımpaşa Mevlevi Şeyhi Abdullah Dede'ye tabir ettirmiş ve onun da tavsiyesine uyarak yaklaşık kırk yıl sürecek meşhur gezisine başlamıştır (İlgürel, 1995, s. 530).

Evliya Çelebi, yirmi yaşına girdiği 1631 yılından itibaren İstanbul ve çevresine gezilere başlamıştır. Bazen yalnız bazen bir müezzin ya da sekreterlik yapan saray memurlarıyla geziler yapmıştır. 1635 yılının ramazan ayında Ayasofya'da hafızlık ederken güzel sesiyle Sultan IV. Murad'ın beğenisini kazanmıştır. Bu nedenle Sultan onu musahip olarak saraya aldırılmıştır. Burada musiki, hat, ilm-i nahiv, tecvit dersleri almıştır (Köhler, 1989, s. 8; Öz, 2007, s. 11). Bütün bunların yanında Evliya Çelebi'nin hayatındaki dönüm noktalarından biri akrabası ve yol arkadaşı olan Melek Ahmet Paşa ile olan yakınlığıdır. Bu yakınlık Evliya Çelebi'nin kırk yılı aşan ve ardı arkası kesilmeyen seyahatler yapmasına yardımcı olmuştur.

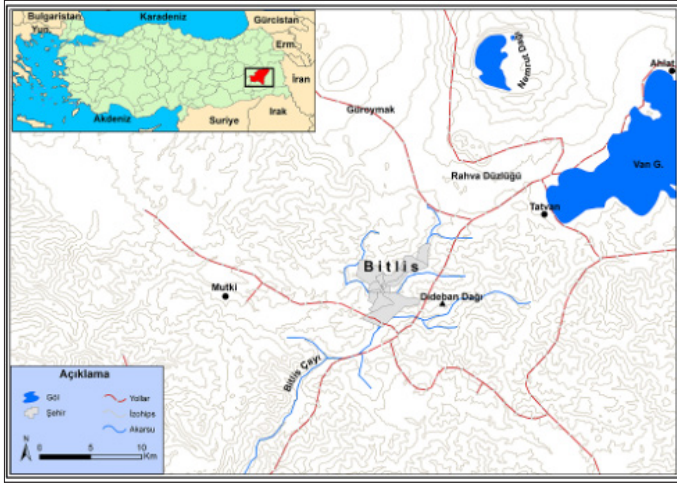
Osmanlı sivil nesir yazıcılığının en önemli temsilcisi ve Osmanlı'nın en meşhur seyyahı olan Evliya Çelebi, kırk yıl boyunca Osmanlı coğrafyasının hemen hemen bütün yerleşim birimlerini dolaşarak 10 ciltlik *Seyahatnâme*'yi kaleme almıştır. XVII. yüzyıl Türkçesinin en hacimli metinlerinin başında gelen *Seyahatnâme*, yaklaşık 24 milyon km²'lik coğrafyanın kültür envanteri ve sosyal tarihi sayılabilecek bir başyapıt olup tarih, coğrafya, edebiyat, dil, folklor, botanik, zooloji gibi birçok alana ait çok sayıda veri içermektedir (Akar, 2012, s. 16). Türk ve İslam tarihinin en görkemli eserlerinden biri olan *Seyahatnâme*, Evliya Çelebi'nin birbirini takip eden seyahatlerine göre kronolojik sırayla düzenlenmiş ciltlerden meydana gelmiştir (Cunbur, 1984, s. 201). Ciltlere ayrılmakla birlikte bütünlük içinde bir yapı arz etmektedir. Yazar

eserin I. cildinde doğduğu ve büyüdüğü şehir olan İstanbul'u anlatırken, X. cildi ise yaşlılık dönemini geçirdiği Kahire'yi anlatmaktadır. Diğer ciltler ise coğrafya ağırlığına göre II. cilt Bursa, Karadeniz, Gürcistan ve Erzurum; III. cilt Konya, Kayseri, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya; IV. cilt Bitlis, Bağdat, Diyarbakır, Van; V. cilt İran, Balkanlar ve Trakya; VI. cilt Macaristan, Sırbistan, Romanya; VII. cilt Almanya, Kırım, Macaristan, Kafkasya; VIII. cilt Kırım, Arnavutluk ve Yunanistan, IX. cilt ise hac yolculuğuyla ilgilidir (Tezcan, 2009, s. 16).

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'yi yazarken üç farklı bilgi kaynağını kullanmıştır. Bunlardan ilki kendi gözlemleri sonucunda edindiği bilgilerdir. Meraklı bir bilgin olan Evliya Çelebi, gezip gördüğü yerler hakkında kişisel gözlemlerine dayalı birtakım bilgiler vermiştir. *Seyahatnâme*'deki ikinci bilgi kaynağı tarih kitaplarıdır. Evliya Çelebi, ziyaret ettiği yerlerdeki yapılar ile ilgili çok çeşitli ve ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu bilgilerin büyük bir kısmını tarih kitaplarından, bir kısmını ise resmi yetkililerden almıştır. *Seyahatnâme*'de faydalanılan bir diğer bilgi kaynağı ise halk bilgisidir. Evliya Çelebi ziyaret ettiği yerlerde halktan edindiği bilgi ve izlenimlere geniş yer vermiştir. Ayrıca bu bilgiyi nasıl temin ettiğini de kaydetmiştir (Akar, 2012, s. 16-17; Dankoff, 2009, s. 120).

XVII. Yüzyılda Bitlis

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Bitlis şehri, Doğu Anadolu Bölgesi ve Van Gölü Havzası'nı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne ve Mezopotamya düzlüklerine bağlayan doğal bir geçit üzerinde kurulmuştur (Şekil 1). Güneydoğu Toroslar'ı kuzey-güney yönünde aşmayı kolaylaştıran tabii yollardan biri durumundaki Bitlis Çayı Vadisi üzerinde konumlanmış olan Bitlis, tarih boyunca ulaşım yollarını kontrol eden konumu nedeniyle, büyük bir stratejik öneme sahipti. Zira Mezopotamya ve Doğu Anadolu uygarlıklarını hâkimiyetleri altına almak isteyen devletler, her iki bölgeyi en kolay şekilde birbirine bağlayan bir konumdaki Bitlis şehrini de ele geçirmek zorundaydılar (Arınç, 1995, s. 69). Bu yüzden tarih boyunca Bitlis ve çevresi devletlerin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bitlis şehrinde Med, Pers, Urartu, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı gibi büyük devletlerin yanında Büyük İskender de hâkimiyet kurmuştur. Yöre, özellikle Orta Çağ ve Yeni Çağ'da bulunduğu bölgenin en gelişmiş merkezlerinden biri olup kültürel, siyasi ve ekonomik olarak bu zamanlara damga vurmuştur.

Şekil 1.

Bitlis Şehri ve Yakın Çevresinin Lokasyon Haritası

Bitlis, Diyarbakır Vilayeti'ne bağlı bir sancak konumundaydı. Bitlis Beyliği bu statüsünü 1535 yılına kadar sürdürmüştür. Ancak 1530'lu yılların başında İran beylerinden olup Osmanlı'ya iltica eden Ulema Paşa ile Bitlis hakimi Şeref Han arasında ortaya çıkan husumet sonucu yapılan savaşta Şeref Han ölmüştür. Şeref Han'ın yerine oğlu Şemsettin geçmiş, ancak bir dizi olay neticesinde Şemsettin İran'a sığınmıştır. Böylece 1535 ile 1578 yılları arasında Bitlis, klasik Osmanlı sancağı olarak merkezden atanan sancakbeyleri eliyle yönetilmekteydi ve burayı yönetenlere "sancakbeyi" veya "mirliva" denilmekteydi (Alanoğlu, 2018, s.321). Öte yandan 1548 yılında Osmanlı'nın Van'ı fethetmesiyle birlikte Van Vilayeti oluşturulmuş ve bu tarihten itibaren Bitlis Van Vilayeti'ne bağlı olarak bir sancak olarak idari yapısını devam ettirmiştir. 1578 yılında başlayan Osmanlı-Safevi savaşları öncesinde ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin sınırında yerel beyleri Osmanlı saflarına çekme siyaseti uyguladığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Van beylerbeyi Hüsvre Paşa'nın girişimleriyle eski Bitlis hakimi Şemseddin Han'ın oğlu olan ve babasının ölümünden sonra Nahçıvan hakimi olan Şeref Han Osmanlı saflarına geçmiştir. Safeviler'le ilişkisini kesip baba topraklarına dönen Şeref Han, Bitlis Beyliği'nin başına geçmiştir. Böylece Bitlis Beyliği, 1579 yılının başlarında tekrar eski statüsüne geri dönmüş, klasik sancak statüsü ortadan kalkarak, ocaklık sancak statüsüne girmiş ve hükümet bir sancak olarak Van eyaleti bünyesinde idari yapısını devam ettirmiştir. Bu süreçle birlikte Bitlis tekrar Şerefhan ailesinin eline geçmiş ve bu yapısını 19. yüzyıla kadar sürdürmüştür (Kardaş, 2018, s. 383; Kılıç, 2018, s. 339-341).

Bitlis, Evliya Çelebi'nin seyahat ettiği dönemde söz konusu Bitlis hanlarından biri olan ve Şerefhanlar soyundan gelen Abdal Han tarafından yönetilmekteydi. Evliya Çelebi'nin büyük bir övgüyle söz ettiği Abdal Han, 17. yüzyılda bölgenin en güçlü beylerinin başında gelmekteydi. Abdal Han döneminde Bitlis şehri de gücünün ve ihtişamının zirvesindeydi. Onun döneminde Bitlis siyaset, ticaret ve yerel sanayi kadar kültür, din ve edebiyatta da bölgenin önemli merkezlerinden biri konumundaydı (Alay, 2018, s. 14; Arınç, 1995, s. 76; Ulugana, 2015, s. 56).

Evliya Çelebi, her ne kadar Bitlis şehrinin dağlık ve taşlık olmasından dolayı bu durumun havasını olumsuz etkilemesi gerektiği düşünülse de havasının çok tatlı, güzel ve insana hayat verdiğini, öyle ki seher vaktinde saba rüzgârı estiğini, kış mevsimi ılıman olduğundan halkının

Evliya Çelebi'nin seyahati zamanında, yani 17. yüzyılda Bitlis şehri ve çevresinin içinde yer aldığı bölgede Osmanlı Devleti hüküm sürmekteydi. XV ve XVI. yüzyılda Anadolu'nun doğusunda Osmanlı ile Safeviler arasında büyük bir hâkimiyet mücadelesi yaşanmıştır. Osmanlı ve Safevi mücadelesi sürecinde Bitlis şehri ayrı bir önem arz etmiştir. Bu dönemde, 1515 tarihinden itibaren İdris-i Bitlisi öncülüğünde bölgeyle birlikte Bitlis şehri de Osmanlıya özerk olarak bağlanmıştır. Safevilere karşı Osmanlı'nın yanında yer alan Kürt (Ekrâd) beyleri bu yararlıklarının mükâfatı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin muhtelif yerlerini yönetmişlerdir (Kılıç, 1999, s.125). Bu beylere Osmanlı'nın karakteristik idari taksimatı (beylerbeylik (eyalet, vilayet), sancak (liva), nahiye, köy (karye) ve mezra'a birimleri) dışına çıkılarak yurtluk-ocaklık diye anılan bir nevi irsi yani babadan oğula geçen bir beylik sistemi ile çeşitli bölgeler verilmiştir. Safevilere karşı mücadelede özellikle Bitlis'in ve Bitlis beylerinin büyük bir katkısı olmuş, tıpkı bölgenin diğer yerlerinde olduğu gibi Bitlis'te de Şerefhanlar soyundan gelen beyler, idareyi sürdürmüştür.

Bitlis Beyliği'nin statüsü Çaldıran Savaşı'ndan hemen sonra 1515 yılında ocaklık olarak belirlenmiştir (Kılıç, 1999, s. 119). Bu sistemde

sağlam yapılı olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca seyyah, Bitlis'in ulema yurdu, fazıllar kaynağı, salihler ve şairler meskeni bir şehir olduğunu; 5.000 hanede 40.000 kişinin yaşadığını; 2.100 dükkân, 17 Müslüman ve 11 Ermeni mahallesinin olduğunu belirtmiştir (Evliya Çelebi, 2013, s. 97; Okumuş, 2019, s. 395). Bununla beraber Bitlis'te Tebriz, İsfahan ve Nahcivanlı bahçıvanların hazırladığı yaklaşık 10.000 bahçe vardı. Bu bahçelerin en güzelleri Jakobitlerin (çoğu Ermeni) elindeydi ve meyve yetiştiriciliği yapıyorlardı. Bazı bahçelerin yılda 8.000 altın gelir getirdikleri oluyordu.

Bu dönemde Bitlis'te el sanatları da doruk noktasına yükselmişti. Dericilik ve boyacılık çok gelişmişti. Özellikle o dönemlerde Avrupa'nın işlemlerini henüz bilmediği sahtiyan derileri ünlüydü. Bunlar Avrupa'ya ihraç ediliyordu. Bir başka özellik ise bitkilerden imal edilen sarı renkli esperek boyasının kullanılmasıydı (Evliya Çelebi, 2013, s. 4/72-96; Köhler, 1989, s. 42). Bitlis ile ilgili bazı bilgileri 1655 yılında Bitlis'i ziyaret eden Fransız seyyah Tavernier de vermektedir. Tavernier, Bitlis'e seyahat etmenin çok güzel bir olay olduğundan bahsetmiştir. Bitlis Beyi ve halkının konukseverliğine vurgu yapan Tavernier, güçlü bir idare ile mamur bir kentin var olduğunu ifade etmektedir (Tavernier, 2010, s. 289-291).

Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'de Bitlis şehri, Bitlis Beyliği ve Abdal Han ile ilgili çok detaylı bilgiler vermektedir. *Seyahatnâme*'de Bitlis ile ilgili kısımlar çoğunlukla 4. ciltte, biraz da 5. ciltte yer almaktadır. Seyyah-ı Âlem olarak adlandırılan Evliya Çelebi'nin Bitlis ile yolu Melek Ahmed Paşa sayesinde kesişmiştir. Melek Ahmed Paşa, 1650'li yılların başında Osmanlı sarayında çeşitli görevlerde bulunurken Evliya Çelebi de onun yakın çalıştığı kişilerden biri olmuş ve Paşa'nın verdiği birçok görevi yerine getirmiştir. 1655 yılının şubat ayında Melek Ahmed Paşa Van beylerbeyliğine atanmıştır. Aynı yılın mart ayında Paşa, maiyetindekilerle birlikte Van'a gitmek için yola çıkmış, Paşa Beypazarı yakınlarında iken Evliya Çelebi onlara dahil olmuştur. Daha sonra Paşa, Evliya Çelebi'yi birtakım görevler için Diyarbakır'a göndermiştir. Bu görevleri tamamlayan Evliya Çelebi, 1655 yılının mayıs ayı sonlarında Melek Ahmed Paşa'ya Bitlis-Diyarbakır arasındaki bir noktada katılmıştır.

Öte yandan Evliya Çelebi, Bitlis'i üç defa ziyaret etmiştir. İlk ziyareti yukarıda da belirtildiği gibi Melek Ahmed Paşa ile birlikte Diyarbakır'dan Van'a doğru giderken 1655 yılının mayıs sonlarında gerçekleşmiştir. Hazzo mevkiinde Melek Ahmed Paşa ile buluşan Evliya Çelebi, buradan Van'a gitmek için Paşa ve maiyetindekilerle birlikte yola koyulmuş, yol üzerinde bulunan Bitlis'e uğramışlardır. Bitlis'in girişinde Melek Ahmed Paşa ve kafilesi, Bitlis Hanı Abdal Han tarafından karşılanmış ve on gün boyunca Bitlis'te Han tarafından misafir edilmişlerdir. Evliya Çelebi bu misafirlik vesilesiyle Abdal Han ve Bitlis ile ilgili çok detaylı bilgiler vermektedir. Han'ı açık görüşlü ve hezarfen biri olarak niteleyen Evliya Çelebi, ayrıca Han'ın iyi bir yönetici, fikri ve ilmi yönü çok güçlü, eğlenceyi seven, misafirperver ve çok iyi bir cerrah olduğunu ifade etmektedir (Dankoff, 1990, s. 5-6; Evliya Çelebi, 2013, s. 81-86; Okumuş, 2019, s. 399).

Evliya Çelebi ve Melek Ahmed Paşa, Bitlis'te Han tarafından on gün ağırlandıktan sonra Van'a geçmişlerdir. Melek Ahmed Paşa, Van'a yerleştikten bir süre sonra bölgedeki bazı beyler ve ileri gelenler Abdal Han'ı Paşa'ya şikâyet etmeye başlamış, Han'ı bozgunculuk, yağma ve isyankârlıkla suçlamışlardır. Paşa ile Han arasında geçmişten gelen bazı anlaşmazlıklar da bulunmaktaydı. Söz konusu kıskırtmalar ve geçmişte yaşanan problemlerin de etkisi ile Paşa, Han üzerine sefer yapma kararı almıştır. 1655 yılının temmuz sonlarında Melek Ahmed Paşa komutasındaki büyük bir Osmanlı ordusu Bitlis'i kuşatmıştır. Bu kuşatmada Paşa'ya Evliya Çelebi de eşlik etmiştir. Dolayısıyla Evliya Çelebi'nin yolu ikinci sefer Bitlis'e düşmüştür. Seyyah, bu kuşatmayı ve Bitlis'te Han'ın mağlup edilmesini de uzun uzadıya anlatmaktadır. Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu büyük çarpışmalar neticesinde Bitlis'i ele geçirmiştir. Abdal Han ise bu çarpışmalardan sonra kaçmak zorunda kalmış, yerine ise oğlu Ziyaeddin tahta geçirilmiştir. Han'ın dillere destan sarayı yağmalanırken, binlerce el yazması kitabı ve değerli eşyası mezatta satılmıştır. Evliya Çelebi'nin yolu üçüncü defa Bitlis'e bir yıl sonra yani 1656 yılının kışında düşmüştür. Melek Ahmed Paşa'nın vergisini tahsil etmek için Van'dan Bitlis'e gelen seyyah, Bitlis'e vardığında Abdal Han'ı tekrar emirliğin başında bulmuş ve rehin olarak Han'la bir süre zaman geçirmiştir. Bu süre zarfında da Bitlis şehri ve hanlık ile ilgili birtakım bilgiler vermektedir (Beyazıt, 2011, s. 69). Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda Bitlis'te geçirmiş olduğu zamanlar ve bunların *Seyahatnâme*'sinde yer alması, kültürel ve tarihi coğrafya açısından son derece önemli olup bu dönemi anlatan bundan daha doyurucu başka bir kaynak bulunmamaktadır.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, 17. yüzyılda yaşamış Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde geçen Bitlis şehri ile ilgili yer adlarını inceleyerek Bitlis'in tarihi coğrafyası, kültürel ve toplumsal yapısına ışık tutarak adlandırmada etkili olan unsurları ortaya koymaktır. Çalışma ile amaçlanan bir başka husus ise *Seyahatnâme*'de geçen yer adlarını günümüz yer adları ile mukayese ederek yer adlarının geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümü ortaya koymaktır. Bu sayede Bitlis'in 1600'lü yılları ile günümüzdeki toponimik ve toplumsal gelişim süreçleri de izlenerek şehrin kültürel tarihine katkı sağlamak amaçlanmıştır. Kuşkusuz yer adları dil, tarih, folklor, coğrafya gibi birçok bilimin araştırma konusu içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmada yer adları coğrafi bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışmada ilgili amaç doğrultusunda *Seyahatnâme*'nin daha iyi analiz edilmesi için orijinal el yazması nüshalarına sadık kalınarak Yapı Kredi Yayınları tarafından hazırlanan *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* adlı eser kullanılmıştır. 2013 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı'ya hazırlanan nüshalar, *Seyahatnâme*'nin orijinal halinin günümüz Türkçesiyle anlaşılması hususunda çok önemli bir işlev görmüştür. Bundan dolayı *Seyahatnâme*'nin toponimik analizi yapılırken ilgili nüshalar tercih edilmiştir. *Seyahatnâme*'de Bitlis yer adları incelenirken *Seyahatnâme*'nin 4. ve 5. ciltlerinde geçen Bitlis şehri ile ilgili anlatımları titizlikle incelenmiştir. Eserde ilgili yerlerde Bitlis şehri ile ilgili mevki, yer, konum bildiren bütün adlar incelenmiş ve sınıflandırılmıştır. Buna göre doğal, beşeri ve ekonomik özelliğe göre nitelendirilmiş adlar gruplandırılmış ve isimlendirmede etkili olan unsurlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Seyahatnâme'de Geçen Yer Adları

Seyahatnâme'de Bitlis şehri ile ilgili yer, konum, mevki, mahal bildiren 115 yer adı geçmektedir. Söz konusu yer adlarının tamamına yakını doğal, beşeri ve ekonomik coğrafyaya ait öğelerden oluşmaktadır. *Seyahatnâme*'de dağ, dere, göl, çayır, ova, boğaz, düzlük gibi

fiziki coğrafya ait yer adları ile kale, şehir, mahalle, meydan, çarşı, cami, mektep, han, hamam, köprü, bağ, ziyaret, saray gibi beşeri ve ekonomik coğrafyaya ait yer adları geçmektedir. Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'de Bitlis şehrini anlatırken 9 dağ, 17 dere, 1 göl, 2 çayır, 1 ova, 3 kale, 1 şehir, 19 mahalle, 1 meydan, 2 çarşı, 3 cami, 13 mescit, 8 han, 7 hamam, 9 köprü, 2 mevki, 8 bağ, 4 ziyaret yeri, 3 saray, 1 mektep ve 1 boğazdan bahsetmektedir. *Seyahatnâme*'de Bitlis ile ilgili yer adlarının %27'si fiziki coğrafya ile ilgili unsurlardan, %73'ü ise beşeri ve ekonomik coğrafya ile ilgili öğelerden oluşmaktadır.

Evliya Çelebi Bitlis ile ilgili bilgi verirken Avih, Taklaban, Nemrud, Mudiki, Büyük Dehdivan, Alçak (Küçük) Dehdivan, Güzeldere ve Ziriki gibi dağlardan bahsetmektedir. Bu dağların tamamına yakını günümüzde de hemen hemen aynı adlarla anılmaktadır. *Seyahatnâme*'de özellikle Dehdivan, Taklaban gibi dağlar ile ilgili çeşitli bilgiler de verilmektedir. Eserde Bitlis ile ilgili en fazla geçen yer adlarının başında dereler gelmektedir. Bitlis, Avih, İskender, Husul, Deliklikaya, Ayn el Barit, Taklaban, Takşut, Kara, Değirmen (Sendefe), Gayya, Güzeldere, Kasap Çesmesi, Cehennem, Kasap, Sengi Har, Değirmenler *Seyahatnâme*'de geçen dere adlarıdır. Bu derelerden Bitlis, Avih, Aynul Barut, Taklaban, Değirmen gibi dereler aynı adla varlıklarını bugün de korumaktadır. Ayrıca *Seyahatnâme*'de Han gölü; Cendere, Çalış gibi çayır- lar ile Kasap Çeşmesi Boğazı ve Rahova Ovası'ndan bahsedilmektedir. Özellikle Evliya Çelebi Han Gölcüğü ve Rahova Ovası'ndan ayrıntılı bir şekilde bahsetmektedir.

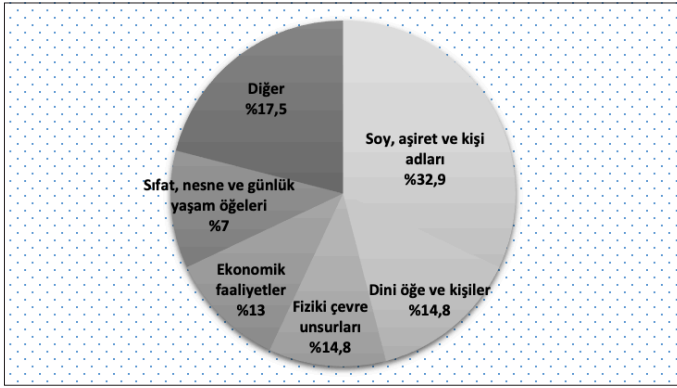
Seyahatnâme'de idari statüsü olan birçok yer ve yerleşme adı da geçmektedir. Bu bağlamda Evliya Çelebi Bitlis (Bedlis) şehri; Kefender, Ziriki, İskenderi Bedlis gibi kaleler ile Hüsrev Paşa, Şam, Zindan, Çorum, Çinedar, Kızılmescid, Şeyh Hasan, Çeyrek, Kücür, Gökmeşyan, Kömüs, Taklaban, Takşut, Arab Köprüsü, Avul Meydanı, Karadere, Avih, Değirmen, Han Bağı mahalleleri gibi idari statüsü olan yerlerden ve adlarından bahsetmektedir. Özellikle *Seyahatnâme*'de Bitlis (Bedlis) şehri ve İskenderi Bedlis Kalesi gibi idari yapılar ile ilgili detaylı bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Evliya Çelebi, Bitlis şehrinde 11 gayrimüslim, 19 da Müslümanların yaşadığı toplam 40 mahalleden bahsederken, sadece Müslümanların oturduğu mahalle adlarını vermektedir. Bu mahallelerden Hüsrev Paşa, Kızılmescid, Şeyh Hasan, Gökmeşyan, Kömüs, Takşut, Arab Köprüsü, Avul Meydanı, Avih gibileri idari yapısı ve adını günümüzde de korumaktadır.

Evliya Çelebi Bitlis şehri ile ilgili bilgiler verirken meydan, çarşı, han, hamam, saray ve köprü gibi şehre ait bazı yapılardan da bahsetmektedir. *Seyahatnâme*'de Bitlis şehri hakkında bilgi verilirken, adını Çevgan oyunundan alan ve aynı zamanda bu adla anılan Çevgan Meydanı, Hüsrev Paşa ve Debbağhane çarşılarından bahsedilmektedir. Şehirde han ve hamamlar hakkında da ayrıntılı bilgiler verilirken; Mutaflar, Paşa, Hatuniye, Hüsrev Paşa, Şerefhan, Büyük han, Papşen, Zerde gibi hanlar ile Han, Han Sarayı, Budak Bey, Şerefhan, Debbağ- lar Merdivenli, Hüsrev Paşa, Bağ gibi hamamların şehir yaşamında önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Belkis, Keydefa, Büyük Han sarayları hakkında da detaylı anlatımlar bulunmaktadır. Ortasından Bitlis Çayı gibi bir akarsuyun geçtiği Bitlis şehrinde köprü- ler ulaşım açısından önemli bir işlev görmektedir. *Seyahatnâme*'de Hatuniye, Husul Nehri, Ayn el Barit, Han Bağı, Arab, Karadere Mahal- lesi, Avih Dere, Kücür Mahallesi, Değirmen Mahallesi köprülerinden bahsedilirken nerede buldukları ile ilgili bilgiler de yer almaktadır.

Evliya Çelebi Bitlis şehrini tasvir ederken bağların önemli bir sayıda olduğundan bahsetmektedir. 10.000'e yakın bağın bulunduğunu nakleden Evliya Çelebi, bunlar içerisinde Han (İrem), Avih, Şirek, Bağdu, Emirek, Araplı, Haydar, Kara Murad bağlarının en büyük ve en meşhurları olduğunu vurgulamaktadır. Eserde Bitlis şehrindeki dini mekân adları ve buldukları yer ile ilgili de birtakım bilgiler veril- mektedir. Evliya Çelebi Bitlis'te Saraçhane, Şerefeddin ve Şeref Han adlı 3 cami, Kureysi, Alemdar, Memi Dede, Şeyhülharab, Şeyh İbra- him, Ayn el Barit, Efseloğlu, Şeyh Hasan, Ömer Kethuda, Mağara, Zeydan, Molla Kasım, Gök Meydan adlı 13 mescit ve Hüsrev Ağa, Şeyhul Garib, Şeyh Hasan El Kanahi, Şeyh Alemdar isimli 4 ziyaretgâhın olduğunu ifade etmektedir. Seyyah camilerin günlük hayatın çok önemli bir yerinde olduğunu ve bu mekânlarda ibadetin yanında sohbetler yapıldığını, satranç gibi oyunların da oynandığını belirtmektedir.

Tablo 1.
Seyahatnâme'de Geçen Bitlis Şehri Yer Adları

Adının Kaynağı	Adlar
Dağ	Ziriki, Dehdivan, Avih, Taklaban, Güzeldere, Nemrud, Mudiki, Büyük Dehdivan, Alçak Dehdivan
Dere (Nehir)	Bitlis, Avih, İskender, Husul, Deliklikaya, Ayn el Barit, Taklaban, Takşut, Kara, Değirmen (Sendefe), Gayya, Güzeldere, Kasap Çesmesi, Cehennem, Kasap, Sengi Har, Değirmenler
Göl	Han
Çayır-Bayır	Çemender, Çalış
Ova-Düzlük	Rahova
Kale	Kefender, Ziriki, İskenderi Bitlis
Şehir	Bitlis (Bedlis)
Mahalle	Hüsrev Paşa, Şam, Zindan, Çorum, Çinedar, Kızılmescid, Şeyh Hasan, Çeyrek, Kücür, Gökmeşyan, Kömüs, Taklaban, Takşut, Arab Köprüsü, Avul Meydanı, Karadere, Avih, Değirmen, Han Bağı
Meydan	Çevgan
Çarşı	Hüsrev Paşa, Debbağhane
Cami	Saraçhane, Şerefeddin, Şeref Han
Mescit	Kureysi, Alemdar, Memi Dede, Şeyhülharab, Şeyh İbrahim, Ayn el Barit, Efseloğlu, Şeyh Hasan, Ömer Kethuda, Mağara, Zeydan, Molla Kasım, Gök Meydan
Han	Mutaflar, Paşa, Hatuniye, Hüsrev Paşa, Şerefhan, Büyük han, Papşen, Zerde
Hamam	Han, Han Sarayı, Budak Bey, Şerefhan, Debbağlar Merdivenli, Hüsrev Paşa, Bağ
Köprü	Hatuniye, Husul Nehri, Ayn el Barit, Han Bağı, Arab, Karadere Mahallesi, Avih Dere, Kücür Mahallesi, Değirmen Mahallesi
Mevkii	Kasap Çeşmesi Deresi, Güzeldere
Bağ	Han (İrem), Avih, Şirek, Bağdu, Emirek, Araplı, Haydar, Kara Murad
Ziyaret	Hüsrev Ağa, Şeyhul Garib, Şeyh Hasan El Kanahi, Şeyh Alemdar
Boğaz	Kasap Çeşmesi
Saray	Belkis, Keydefa, Büyük
Mektep	Hatuniye

Şekil 2.

Seyahatnâme'de Geçen Bitlis Yer Adlarının İsimlendirilmesinde Etkili Olan Unsurların Dağılımı Grafiği

sembol ve kişilerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında fiziki çevre unsurları ile ekonomik faaliyetlerin de yer adlarının adlandırılmasında etkili oldukları anlaşılmaktadır.

Sahada Nemrud, Bitlis, Mudiki, İskender, Sengi Har, Han, Çemender, İskenderi Bitlis, Hüsrevpaşa, Çinedar, Arab Köprüsü, Hüsrev Paşa, Şerefeddin, Şerefhan, Kureysi, Efseloğlu, Ömer Kethüda, Zeydan, Paşa, Budak Bey, Arab, Belkis, Hatuniye gibi yer adları soy veya kişi adlarından oluşmaktadır. Özellikle Bitlis'te yüzlerce yıl hüküm süren Şerefhan ailesi üyelerinin adlarının birçok yer adına verildiği görülmektedir. Bunun yanında birçok Osmanlı paşası ve yöneticisinin de adı yer isimlerine verilmiştir. Hüsrev Paşa, Hüsrev Ağa, Budak Bey gibi şehre önemli hizmetleri olan Osmanlı yöneticilerinin yer adlandırılmalarının kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Bitlis Beyliği'ne hizmet etmiş yönetici ve önde gelen kişi isimlerinin de yer adlarında kullanıldığı görülmektedir. Çemender, Çinedar, Emirek, Ömer Kethuda ve Bağdu gibi isimler bu şekilde verilen adlandırmaya örnek gösterilebilir. Bunların yanında bazı aşiret ya da soy adlarının da yer isimlendirmelerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bitlis'te Kureysi, Arab, Zeydan, Mudiki, Efseloğlu gibi yer adları, aşiret veya soy ismine dayanmaktadır. Sahada Cehennem, Gayya, Memi Dede, Molla Kasım, Şeyh Hasan, Şeyh Alemdar gibi dini sembol ve kişilerin de yoğun bir şekilde yerlerin isimlendirilmesinde kullanıldığı görülmektedir. Özellikle dini semboller içerisinde cehennem ve onunla ilişkili anlatım ve yer isimlerinin XVII. yüzyılda Bitlis'te yaygın bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yörenin ve bölgenin önemli din bilginleri ve ulvi olarak görülen kişilerin isimlerinin birçok yer adında kullanıldığı görülmektedir. Hatuniye, Şeyhul Garip, Şeyh Hasan, Molla Kasım, Şeyh Alemdar gibi isimlendirmelerin kaynağı dini ermiş ve bilginler olduğu görülmektedir.

Seyahatnâme'de geçen yer adlarında kişi ve dini unsurların yanında doğal çevreye ait öğelerin de sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çeşme, dere, kaya, mağara gibi doğal çevre elemanları yer adlarında kullanılmıştır. Güzeldere, Deliklikaya, Kasap Çeşmesi, Mağara, Ayn el Barit, Kara Dere, Kasap Çeşmesi Deresi, Husul Nehri, Avih Dere, Gök Meydan, Dehdivan, Büyük Dehdivan, Alçak Dehdivan gibi yer adları, bu adlandırmalara örnek teşkil etmektedir. *Seyahatnâme'de* adını doğal çevre özelliklerinden alan yer adları içerisinde en fazla kullanılan isimlerin başında su kaynakları gelmektedir. Özellikle çay, dere ve kaynaklar ile bunların adları sıklıkla yer isimlerinde kullanılmıştır. Kara Dere, Güzeldere, Kasap Çeşmesi, Husul, Ayn el Barit gibi isimlerin kaynağı hidrografik özelliklere dayanmaktadır. Hidrografik özelliklerin yanında jeomorfolojik öge veya özelliklerin de yer adlarının isimlendirilmesinde kullanıldığı görülmektedir. Bu gruplandırılarda en önemli örnekleri Deliklikaya ile Dehdivan oluşturmaktadır. Bitlis şehrinin hemen güneyinde yer alan ve karstik kökenli traverten bir kayacık olan Deliklikaya, adını kayacığın delikli bir özellikte olmasından almıştır ve adını bulunduğu mevkiye vermiştir. Ayrıca şehrin doğusunda yer alan Dehdivan bugünkü adıyla Dideban Dağı, adını şehrin en yüksek zirvesi olduğunu tescil etmek için almıştır. Dideban kelimesinin fonetiği incelendiğinde Osmanlıcada dide gözcü, gözleyen, ban da kelimeye çoğul yapmak için kullanılır. Dolayısıyla Dideban kelimesi gözetleme ya da gözcülük yapılan yüksek yer anlamına gelmektedir. Günümüzde Dideban Dağı şehrin en önemli sembollerinden biridir.

Eserde Bitlis ile ilgili yer adlarının bir kısmının adlandırılmasında ekonomik faaliyetlerin etkili olduğu görülmektedir. Bağ, Şirek, Han Bağ gibi tarımla ilgili isimler ile Değirmen, Debbağhane, Debbağlar Merdivenli, Saraçhane, Kasap ve Kücür gibi günlük ekonomik yaşam ile ilgili isimler adını ekonomik faaliyetlerden almıştır. Özellikle hayvan derisi işleyen kişi ve yerler olan debbağhane ile at takımları ve at araba eşyalarının satıldığı saraçhane gibi işyerleri ile kasaplık gibi bazı meslek grupları ve bunları icra edenlerin isimleri yer adlarında kullanılmıştır. Ayrıca dokumacılıkta kullanılan bir tür malzeme olan Kücür isminin de yer adlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Seyahatnâme'de* ekonomik faaliyetlerle ilişkili en fazla geçen yer adlarının başında bağcılık ile ilgili olanları gelmektedir. XVII. yüzyılda Bitlis şehrinde bağcılık önemli bir ekonomik faaliyet olup, birçok yer adına da kaynaklık yapmıştır. Han, Han Bağ gibi adlar, Şerefhanlar ailesine ait bağları belirtmek için kullanılırken, Şirek yer adı ise Ermenilere ait bağlara verilen isimlerden biridir.

Sahada bunların yanında Kara, Çalış, Çeyrek, Büyük, Zindan, Taklaban gibi yer adlarının isimlendirilmesinde nesne, eşya ve sıfat vb. unsurlar belirleyici olmuştur. *Seyahatnâme'de* Kara, Çalış, Çeyrek, Büyük gibi yer adlarının kaynağı nicelik veya nitelik belirten sıfatlardan gelmektedir. Taklaban adını hal bildiren bir eylemden alırken, mahkûmların tutulduğu yer olan Zindan terimi de yer adlarında kullanılmıştır.

Tablo 2.
Seyahatnâme'de Geçen Bitlis Şehri Yer Adlarının İsimlendirilmesinde Etkili Olan Unsurlar

Fiziki Çevre Unsurlarından Adını Alan Yer Adları	Soy, Aşiret ve Kişilerden Adını Alan Yer Adları	Dini Öğeler ve Kişilerden Adını Alan Yer Adları	Ekonomik Faaliyetlerden Adını Alan Yer Adları	Sıfat, Nesne vb. Adını Alan Yer Adları	Diğer Yer Adları
Güzeldere, Deliklikaya, Kasap Çeşmesi, Mağara, Ayn el Barit, Kara Dere, Kasap Çeşmesi Deresi, Husul Nehri, Avih Dere, Gök Meydan, Dehdivan, Büyük Dehdivan, Alçak Dehdivan	Nemrud, Bitlis, Mudiki, İskender, Sengi Har, Han, Çemender, İskenderi Bitlis, Hüsrevpaşa, Çinedar, Arab Köprüsü, Hüsrev Paşa, Şerefeddin, Şerefhan, Kureysi, Efseloğlu, Ömer Kethüda, Zeydan, Paşa, Budak Bey, Arab, Hatuniye, Emirek, Bağdu, Araplı, Haydar, Kara Murad, Hüsrev Ağa, Belkis	Cehennem, Kızilmescid, Şeyh Hasan, Alemdar, Memi Dede, Şeyhülharab, Şeyh İbrahim, Şeyh Hasan, Molla Kasım, Şeyhul Garib, Şeyh Hasan El Kanahi, Şeyh Alemdar, Gayya	Değirmen (Sendefe), Kasap, Değirmenler, Debbaghane, Saraçhane, Debbaghlar Merdivenli, Bağ, Han Bağı, Şirek Kücür, Kücür Mahallesi	Kara, Çalış, Çeyrek, Taklaban, Zindan, Büyük	Ziriki, Sübhan, Avih, Husul, Takşut, Rahova, Kefender, Şam, Çorum, Kömüs, Avul Meydanı, Çevgan, Papşen, Zerde, Keydefa,

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'de Bitlis şehri ile ilgili birçok konuda anlatımlarda bulunurken bazı yer adlarının adını nasıl aldığı ile ilgili de önemli bilgiler vermektedir. Bu adların başında da Bitlis (Bedlis) ve İskender ismi gelmektedir. Seyyah Bitlis isminin Makedonya Kralı Büyük İskender'in komutanlarından Bedlis'ten, İskender isminin de Büyük İskender'den geldiğini ifade etmektedir. Buna göre Büyük İskender bir hastalığına çare bulmak için uğraşırken, Şat (Dicle) Suyu'nun hastalığına iyi geldiğini keşfetmiş ve suyun kaynağını bulana kadar uğraşmıştır. Sonunda Şat Nehri'nin bir kolu olan Bitlis Çayı'nın olduğu yere kadar gelmiştir. Geldikten sonra Bitlis Çayı'nın bir kolunun bugünkü Avih Deresi, bir kolunun da Bugünkü Kömüs (İskender) Deresi olarak ikiye ayrıldığını görmüştür. Kömüs (İskender) Deresi'ni takip edip suyun kaynağına kadar gitmiş ve bu kaynakla şifa bulmuştur. Bu yüzden seyyah bu dereye İskender Suyu dendiğini ifade etmektedir. Büyük İskender Bitlis'te şifa bulduktan sonra Bedlis adlı komutanına Bitlis'in bulunduğu yerde büyük bir kale yapılması emreder ve "öyle bir kale yap ki ben dahi ele geçiremeyeyim" şeklinde buyruk verir. Bunun üzerine Bedlis büyük bir kale inşa eder ve İskender döndüğünde gerçekten kaleyi ele geçiremez. Ancak sulh yoluyla anlaşılıp kaleyi de Bedlis adlı komutanına vermiştir. Bu yüzden Evliya Çelebi Bitlis adının Bedlis'ten türediğini belirtmektedir (Evliya Çelebi, 2013, s. 4/70-71).

Öte yandan Evliya Çelebi'nin bu anlatımına rağmen kaynaklarda Büyük İskender'in Bitlis şehrine uğradığına dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Evliya Çelebi'nin bu anlatımlarını daha çok Makdisi ve Şerefname'nin yazarı Şerefhan'a dayandırmaktadır (Zeydanlıoğlu, 2017). Dolayısıyla Bitlis şehri ve kalesinin tam olarak ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Buna rağmen Bitlis tarih boyunca farklı dönemlerde çeşitli isimlerle anılmıştır. Asurlular Vaisis, Bit-Liz, Persler ve Yunanlılar Bad-Lis veya Bad-Lais, Bizanslılar Bal-Lais-on, Babaleison veya Baleş, Araplar Bad-Lis, Ermeniler Pageş veya Pagişi olarak şehri adlandırmışlardır. Asur dilinde Bit kelimesi yurt, Bet kelimesi kale manasında kullanılmış, BitLiz demek Liz'in Yurdu, Bet-Lis demek ise Liz'in Kalesi manasına gelmektedir (Okumuş, 2018, s. 394). Dolayısıyla Bitlis şehri ve kalesinin ilk nüvelerinin Asur ve Urartuların mücadele içerisinde olduğu döneme yani M.Ö. 2000'li yıllara kadar dayandığını belirtmek mümkündür (Arıncı, 1995, s. 75).

Seyahatnâme'de Dehdivan Dağı ile Taklaban Dağı'nın adlarını nasıl aldıkları ile ilgili bilgiler de verilmektedir. Evliya Çelebi, Dehdivan'ın adını Büyük İskender'in Bedlis adlı komutanının yaptırdığı kaleyi kuşatırken aldığını belirtmektedir. Buna göre İskender kaleyi Bedlis'in elinden almak için dağın bulunduğu yerde on gün toplantı yapıp divan kurmuştur. Bu yüzden dağa on divan anlamına gelen Dehdivan adı verilmiştir (Evliya Çelebi, 2013, s. 4/76). Bu bilgi de Bitlis isminde olduğu gibi doğru değildir. Büyük İskender'in Bitlis'e hiç uğramadığı dikkate alındığında, Evliya Çelebi'nin anlatımının aksine Dehdivan ya da bugünkü ismiyle Dideban adı başka bir anlama gelmektedir. Kelimenin fonetiği incelendiğinde daha önce ifade edildiği üzere Osmanlıca gözetleme veya gözcülük yapılan tepe anlamına gelmektedir. Seyyah Taklaban adının, dağın çok dik ve sarp olması sebebiyle dağdan düşenlerin Bitlis şehrine kadar takla atarak ve yuvarlanarak düşüklerinden dolayı verildiğini anlatmaktadır (Evliya Çelebi, 2013, s. 4/162). Sahadaki bir diğer yer adı olan Çevgan Meydanı da seyyahın anlatımına göre adını Bitlis'te oynanan Çevgan oyunundan almıştır.

Seyahatnâme'de geçen Bitlis şehri yer adlarının ne kadarının günümüze ulaştığı, kültürel coğrafya açısından oldukça önemlidir. Buna göre *Seyahatnâme*'de geçen Bitlis ile ilgili yer adlarının 60'u yani %52,2'si ya aynı şekilde ya da fonetiği çok az değişerek günümüze kadar ulaşırken, 55'inin ise yani %47,8'inin günümüzde kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan yer adları içerisinde Bitlis, Avih, Deliklikaya, Güzeldere, Rahova, Hüsrev Paşa, Kızilmescid, Şeyh Hasan, Hüsrev Ağa, Gökmeşdan, Kömüs, Taklaban, Arab Köprüsü, Avul Meydanı, Kureysi, Alemdar, Memi Dede, Aynül Barut, Zeydan, Paşa, Hatuniye, Şerefhan, Papşen, Şeyhul Garib, Şeyh Hasan El Kanahi, Şeyh Alemdar gibi yer adları aynı şekilde varlığını sürdürmektedir. *Seyahatnâme*'deki yer adlarının bazıları ise bir veya birkaç harfi değişerek günümüze ulaşmıştır. Dehdivan, Mudiki, Takşut, Zindan gibi yer adları bu şekilde değişime uğrayarak günümüze gelmiştir. Örneğin Dehdivan ismi günümüzde Dideban, Mudiki ismi Mutki, Takşut ismi Takşut, Zindan ismi Zeydan olarak değişime uğrayıp günümüze taşınmıştır.

Diğer yandan *Seyahatnâme*'de yer alan bazı yer adlarının ise günümüze ulaşmadığı tespit edilmiştir. Husul, Gayya, Kasap Çeşmesi, Sengi Har, Çemender, Çalış, Şam, Çorum, Çinedar, Kücür, Karadere, Çevgan, Debbaghane, Saraçhane, Ömer Kethuda, Mağara, Zerde, Budak Bey, Bağdu, Şirek, Emirek, Araplı, Haydar, Kara Murad, Kasap Çeşmesi, Belkis, Keydefa, Çeyrek, Han Bağı, Debbaghlar Merdivenli, Şerefeddin gibi yer adlarının günümüze ulaşmadığı ve herhangi bir yer ya da mevki adı olarak kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si, 17. yüzyılda Bitlis şehri ile ilgili çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Eser, ilgili dönemde Bitlis'in siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve coğrafi yapısını ortaya koyan çok zengin bir kültür hazinesi niteliğindedir. Denilebilir ki, *Seyahatnâme* 17. yüzyılda Bitlis'i anlatan en önemli eser konumundadır. *Seyahatnâme*'nin zengin içeriği içerisinde Bitlis ile ilgili yer adları da yer almaktadır. Bu dönemdeki yer adları hem o günkü toplumsal yapıyı anlamada hem de günümüz kültürünün anlaşılmasında çok önemli bir işlev görmektedir.

Seyahatnâme'de yer, mevki bildiren toplam 121 yer adı tespit edilmiştir. Bu yer adlarının büyük bir kısmı dere, dağ, mahalle, mescit, han ve hamam isimlerinden oluşmuştur. Özellikle mahalle, dere ve dini mekân adları eserde sıklıkla geçen adlardır. Bu adlar yörenin 17. yüzyıldaki doğal, idari ve dini yapısı hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. 17. yüzyılda Bitlis şehri, farklı din ve etnik gruplardan oluşan çok

zengin bir toplumsal yapıya sahip olduğu için bu zenginlik yer adlarında da kendini göstermiş ve Türkçe, Arapça, Kürtçe, Farsça, Ermenice kaynaklı birçok yer adı ortaya çıkmıştır.

Bitlis şehri ile ilgili *Seyahatnâme*'de geçen yer adlarının isimlendirilmesinde etkili olan faktörlere bakıldığında kişi ve aşiret isimleri, dini öğeler ve doğal çevre özellikleri adlandırmada en fazla kullanılan unsurlardır. Özellikle kişi, aşiret ve dini öğelerin adlandırmada etkili olması, yörede yaygın olan yönetim sistemi ve toplumsal yapının güçlü oluşu ile doğrudan ilişkilidir. Zira Bitlis'te yüzlerce yıl hüküm süren Şerefhan ailesi, Bitlis'e kültürel olarak damga vurmuştur. Yer adlarının önemli bir kısmının kaynağı da söz konusu ailedir. Bunun yanında Bitlis'te geçmişten günümüze kadar uzanan bir dini eğitim geleneği var olup bu gelenek bugün de varlığını sürdürmektedir. Dini öğeler, *Seyahatnâme*'de geçen birçok yer adının da kaynağını oluşturmaktadır. Birçok bölgede yer adlarının adlandırılmasında doğal çevre özelliklerinin etkili olduğu bilinmektedir. Bitlis'te de 17. yüzyıl yer adlarının bir kısmının kaynağı doğal çevre özellikleri olup o günkü insanların bir coğrafyacı gözüyle yerleri adlandırdıkları anlaşılmaktadır.

Çalışmada elde edilen önemli sonuçlardan biri de *Seyahatnâme*'de geçen Bitlis şehri yer adlarının önemli bir kısmının ya aynı şekilde ya da çok az değişime uğrayarak günümüze kadar ulaştığıdır. Sahada bu şekilde günümüze ulaşan yer adlarının oranı %60'a yakındır. Kuşkusuz bu durum, yörede yüzyıllardan beri var olan geleneksel halk kültürünün günümüzde de çok güçlü olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı şekilde 17. yüzyılda Bitlis'in toplumsal ve kültürel yapısına yön veren birçok faktörün bugün de benzer biçimde etkili olduğu ve dinamizmini koruduğu anlaşılmaktadır. Yöredeki güçlü dini yapı ve kurumlar ile aşiret olgusunun bugünkü varlığı bu olguyu desteklemektedir.

Sonuç olarak *Seyahatnâme*'nin toponimik açıdan zengin bir kaynak olduğu ve Bitlis şehrinin tarihi ve kültürel coğrafyasına ışık tutan çok önemli bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma, Bitlis'in tarihi coğrafyasına katkı sunmayı hedeflerken benzer çalışmaların artması *Seyahatnâme* ve Bitlis ile ilgili çok zengin kültürel mirasın açığa çıkarılması hususunda çok önemli katkılar yapacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akar, A. (2006). Renge Bağlı Yer Adlandırmalarında Muğla Örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 51-63.
- Acar, A. (2012). *Midyat Köy Adları Üzerine Bazı Düşünceler*. Uluslararası Midyat Sempozyumu, 7-9 Ekim 2011, Mardin, 447-465.
- Akar, A. (2012). *Yer Adları Bilimi Bakımından Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Evliya Çelebi Sempozyumu, (ed. Yusuf Akçay). Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Alagöz, C. (1984). *Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler*. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, (11-13 Eylül 1984). Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay. No.60, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi: 17, 275-278.
- Alanoğlu, M. (2018). *Bitlis'e Han Olmak: Osmanlı Klasik Döneminde Bitlis Beyliğine Atanma Surecine Dair Notlar*. Tarihi ve Kültürel Yönleri ile Bitlis (ed. M. İnbaşı, M. Demirtaş). Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 1, 319-334.
- Alay, O. (2018). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Bitlis Halk Kültürü. *Turkish Academic Research Review*, 3(2), s. 11-26. <https://doi.org/10.30622/tarr.453087>
- Aliağaoğlu, A., & Uğur, A. (2018). Şehirsel Toponimi: Erzurum'da Cadde Adları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 1-26.
- [Crossref]
- Alkan, A. (2017). Siirt İlinin Eski Köy Adları Üzerine Coğrafi Bir İnceleme. *Türk Coğrafya Dergisi*, 68, 63-76. [Crossref]
- Arıncı, K. (1995). Geçmişteki Önemi Azalmış Kent Yerleşmelerine Bir Örnek: Bitlis. *East Geography Journal*, 1, 67-95.
- Beyazıt, Y. (2011). Evliya Çelebi'nin Sunduğu Önemli Bir Portre: Bitlis Hanı Abdal Han. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 67-82.
- Cunbur, M. (1984). *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Adları*. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984) Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay. No.60, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi: 17, 201-217.
- Dağlı, Y. (1994). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin 1. Cildi'ndeki Yer ve Şahıs İsimleri İndeksi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Dili Anabilim Dalı.
- Dankoff, R. (1990). *Evliya Çelebi in Bitlis, The Relevant Section of the Seyahatname Edited with Translation, Commentary and Introduction*. E. J. Brill.
- Dankoff, R. (2009). Çağının Sıra Dışı Yazarı Evliya Çelebi. (haz. N. Tezcan). Yapı Kredi Yayınları.
- Deniz, T., & Ersöz, D. (2020). Safranbolu Şehri Yer Adları: Mekân, Kimlik ve Kültür. *International Journal of Geography and Geography Education*, 42, 427-542. [Crossref]
- Eriş, S. (1989). Güneydoğu Avrupa'da Türkçe Ekzonimler. İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni, 6, 9-13.
- Evliya Çelebi, (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1 (1-6 kitap)*. (haz. S. A. Kahraman, Y. Dağlı). Yapı Kredi Yayınları.
- Fuchs, S. (2015). History and Heritage of Two Midwestern Towns: A Toponymic-Material Approach. *Journal of Historical Geography*, 48, 11-25. [Crossref]
- Gülensoy, T. (1998). Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış. *Folkloristik*. Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, 41-48.
- Gümüşçü, O. (2002). XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Oğuz Boy Adlı Yerleşmeler. *Yeni Türkiye Yayınları*, VI, 598-610.
- Gümüşçü, O., & Yiğit, İ. (2020). Toponimiye Mührünü Vuran Selçuklular: 1/200.000 Ölçekli Türkiye Topografya Haritalarındaki Han ve Kervansaray Adlı/Ekli Yer ve Yerleşme İsimleri Üzerinden Bir Değerlendirme. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, 5, 97-109. [Crossref]
- Güner, İ., & Ertürk, M. (2004). Türkiye İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 39-62.

- Helleland, B., Ore, C. E., & Wikström, S. (2012). Names and Identities. *Oslo Studies in Language*, 4(2), 95-116. [Crossref]
- İbret, B. Ü., & Topal, E. (2020). Yer Adları Açısından Bir İnceleme: Tosya'da (Kastamonu) Yer Adları. *Folklor/Edebiyat*, 26(101), 41-54.
- İlgürel, M. (1995). Evliya Çelebi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11, 529-532.
- Kardaş, S. (2018). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Muş ve Çevresi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/15, 377-397. [Crossref]
- Kayserili, A. (2015). *Erzurum Şehri'nde Yer Adları Üzerine Bir Deneme*. Coğrafyaya Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Hayati Doğanay. Atatürk Üniversitesi Yayınları. No:1056.
- Kılıç, O. (1999). Yurtluk Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 10(10), 119-137. [Crossref]
- Kılıç, O. (2018). *Kuruluşundan 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne Kadar Bitlis'in Osmanlı İdari Taksimatı İçerisindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirmesi*. Tarihi ve Kültürel Yönleri ile Bitlis (ed. M. İnbaşı, M. Demirtaş). Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 1, 335-346.
- Köhler, W. (1989). *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bitlis ve Halkı*. (çev. H. Işık). Alan Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (2012). Osmanlıdan Günümüze Yer Adları. *BELLETEM*, 76(275), 147-166. [Crossref]
- Naci, H. N. (2010). Anadolu'da Türklere Ait Yer İsimleri. *Türkiyat Mecmuası*, 2, 243-260.
- Okumuş, E. (2008). Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde Tatvan ve Çevresi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 187-216.
- Okumuş, E. (2019). *Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Bitlis ve Çevresi*. Tarihi ve Kültürel Yönleri ile Bitlis, (ed. M. İnbaşı, M. Demirtaş). Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları. 2, 391-421.
- Öz, S. (2007). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Anadolu'da Yer Adları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tavernier, J. B. (2010). *Tavernier Seyahatnamesi*. (haz. A. Berktaş; çev. T. Tunçdoğan). Kitap Yayınları.
- Tezcan, N. (2009). *Seyahatname*. TDV İslam Ansiklopedisi, 37.
- Tucci M., Ronza R.W., & Giordano A., (2011). Fragments from Many Past: Layering the Toponymic Tapestry of Milan. *Journal of Historical Geography*, 37, 370-384. [Crossref]
- Tunçel, H. (2000). Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 23-34.
- Ulugana, S. (2015). Bitlis Mirliği Tarihinde Abdal Han Dönemi. *Kürt Tarihi Dergisi*, 20, 52-57.
- Uygur, N. (1967). Yer Adları. *Türk Dili Dergisi*, 187, 495-502.
- Yılmaz Çıldam, S. (2019). Toponomi (Yer Adları) Açısından Siirt'te Mahalle Adları. *Current Perspectives in Social Sciences*, 23(4), 1443-1458.
- Yiğit, İ. (2017). XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Yerleşmeler, *ZfWT*, 9(3), 251-267.
- Yiğit, İ., & Salan M. (2013). "XVI. Yüzyıl Çerkeş Kazası Köylerinin Lokalizasyonu ve Toponimik Analizi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), 959-973. [Crossref]
- Zeydanlıoğlu, B. (2017). *Bitlis Kalesi'nin Büyük İskender ile alakası var mı?* Bitlisname, <http://www.bitlisname.com/2017/02/26/bitlis-kalesinin-buyuk-iskender-ile-alakasi-var-mi/> (Erişim Tarihi: 09.11.2021).